

KELETI-DOLOMITOK

2023 AUGUSZTUS 18-22.

2023. augusztusában néhány napos kirándulásra indultunk az Észak-olaszországi Keleti-Dolomitokba. Terveink között szerepelt két három könnyű/közepes nehézségű hegyi túra és néhány világháborús helyszín meglátogatása.

Graz felől érkeztünk Dél-Tirolba és **Toblach/Dobbiacio** felől közelítettük meg Misurinát. Útközben meg-megálltunk fényképezni. Ez a kép a Toblachtól dél felé vezető SS51-es úton készült.

Ezen az úton, a **Drei Zinnenblick** vendéglővel szemben nagyszerű kilátás nyílik a környék legnevezetesebb hármass sziklacsúcsára, a **Drei Zinnenre**. A látvány olyan lenyűgöző és hívogató, hogy rögvést elhatároztuk, legalábbis a sziklák lábához fel fogunk mászni.

Itt egy kis (fizetős) parkolót létesítettek és néhány ismertető táblát, installációt is elhelyeztek. A parkolók a legtöbb helyen, még az utak mentén is fizetősek, úgyhogy csak óvatosan. Ráadásul errefelé különösen népszerű a lakókocsis kempingezés, az autós kirándulás, ezért sok esetben nem is könnyű megállásra alkalmas helyet találni.

Ha valakinek sziklamászáshoz volna kedve, ez a makett mutatja a **Drei Zinnen** megmászására alkalmas útvonalakat, ahol előkészített sziklamászó kampókat is talál a bátor vállalkozó.

A **Drei Zinnen a Lago di Misurina**

felől közelíthető meg legjobban. Ez itt az alsó parkoló, ami első, délutáni terepszemlénk során szinte üres volt. Innen fizetős úton fel lehet hajtani a **Rifugio Auronzóhoz**, közvetlenül a Drei Zinnen lábához. Ugyanezen az úton megy felfelé a menetrend szerinti hegyi busz, vagy lehet menni persze gyalog is. Gondoltuk minden rendben, holnap reggel jövünk. Sajna rajtunk kívül még több ezren gondolkodtak hasonlóan, így aztán reggel teli alsó és felső parkoló fogadott, a buszra egy órát kellett volna várni és mindenfelé tömeg. Még egyszer próbálkoztunk, aztán feladtuk. A hely gyönyörű, mégis azt tanácsolom, legjobb a kora délutáni indulás. Akkor kevesebben vannak.

Kora este értünk meg a **Grand Hotel Misurinához**, ami közvetlenül a tó északi partjánál van. Gondolva a hegyvidéki bizonytalan időjárásra, olyan szállodát választottunk, ahol rossz idő esetén is el tudjuk tölteni az időt. De szerencsénk volt, mind az öt napon kiváló túraidő fogadott bennünket.

Lago di Misurina partján este még egy jót sétáltunk. A tóparton lehet csónakot, víbiciklit bérelni, a vízen barátságos szárcsák és kacsák úszkálnak. A távolban, a tó déli végénél az a sárga ház, egy elhagyott szanatórium.

A tó déli végétől visszaneztünk a Grand Hotel felé és még egyszer megcsodáltuk a **Drei Zinnen** csúcsait. Aztán elindultunk vacsorát keresni, ami nem is volt olyan egyszerű. A szállodában előző este fel kell iratkozni a vacsorához, különben bizonytalan, hogy kapunk-e. A tó közelében van 3-4 étterem, de azokban is jobb előre foglalni helyet. A szálló alsó szintjén estig tart nyitva egy Spar üzlet, vagy autózhatunk vissza a környező településekre. Szóval, legjobb az étkezéseket előre megtervezni, mert sok a turista és kevés az éttermi hely.

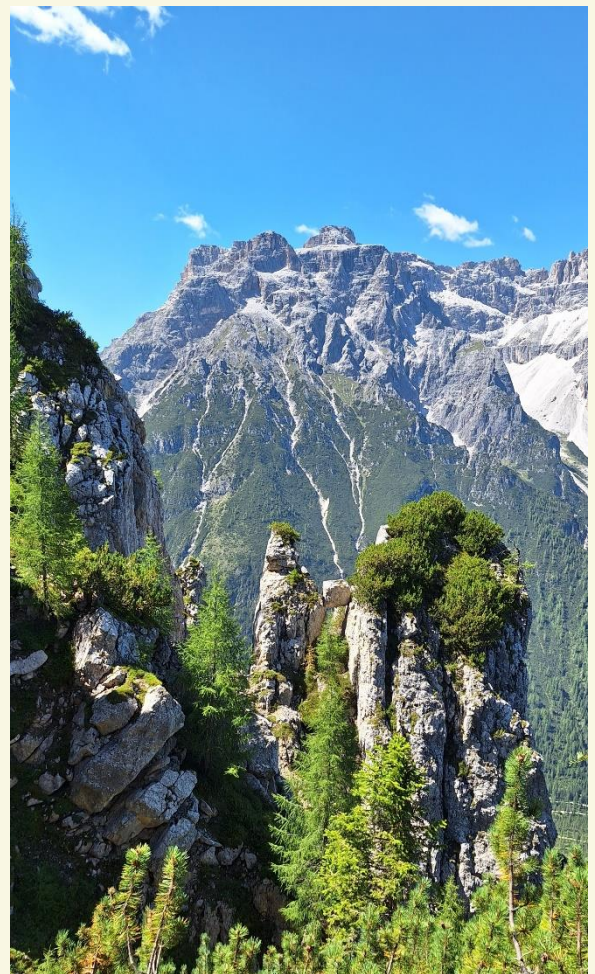

Még első napunk délutánján meglátogattuk ezt az első világháborús katonai temetőt a Toblach-ból dél felé vezető SS51-es út mentén. Ez a völgy, a **Höhlenstein-völgy** volt a német, osztrák-magyar, olasz hármasszövetséget 1915-ben felmondó és korábbi szövetségére támadó Olasz

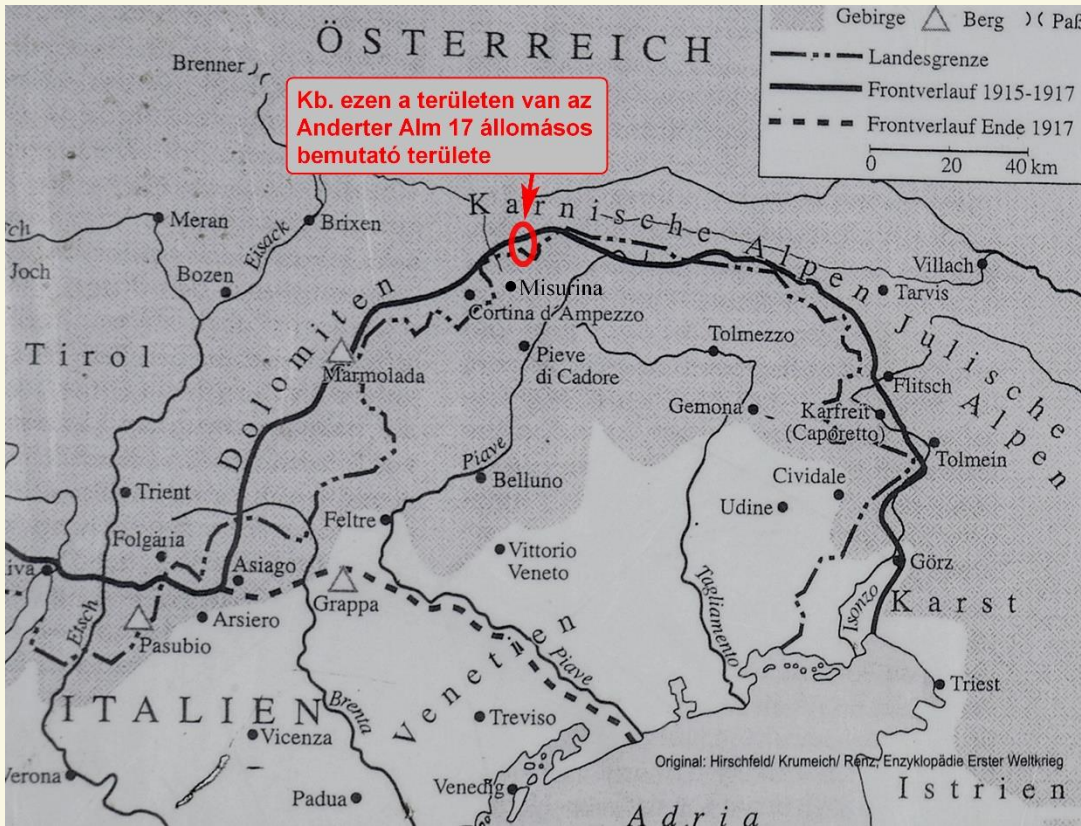
Királyság haderejének egyik fő felvonulási útvonala. A környező területen komoly harcok voltak egészen 1917 végéig. Az út közelében, a **Nasswand sziklafal** védelmében építette meg az osztrák-magyar hadvezetés az egyik hadikórházát.

A mai temetőben valamikor sokkal több, főként a hadikórházban elhunyt katonát temettek el. A két háború közötti békés időszakban a halott katonák maradványait kiásták és nemzeti hovatartozás szerint elkülönítették. Az olaszok csontjait a Toblach melletti osszáriumban helyezték el 1930-as években, az osztrákok maradványait pedig Brixen temetőjébe szállították át. Itt, a **Nasswand** temetőben a Monarchia nem német anyanyelvű katonái maradtak eltemetve, köztük 121 magyar katona. A temetőt az enyészettől Waltraud Marasca Fuchs (1910-2001) toblachi vendéglős asszony gondoskodása mentette meg.

A Dolomitok egyes csúcsai, túraútvonalai nagyon népszerűek, arrafelé sokan (szinte túl sokan) túráznak augusztusban, azonban az **Anderter Alm** útvonal nem volt zsúfolt.

Kb. ezen a területen van az Anderter Alm 17 állomásos bemutató területe

Sexten falu környéke az olaszok 1915-ös támadásának egyik fontos célpontja volt, különösen a közeli két völgyzáró erőd miatt. Ma már nem látszik, de a falu majdnem teljesen elpusztult a nagy ágyúzásban. A harcok egészen 1917 novemberéig tartottak erre felé. Ennek maradványait mutatja be az Anderter Alm szabadtéri múzeum.

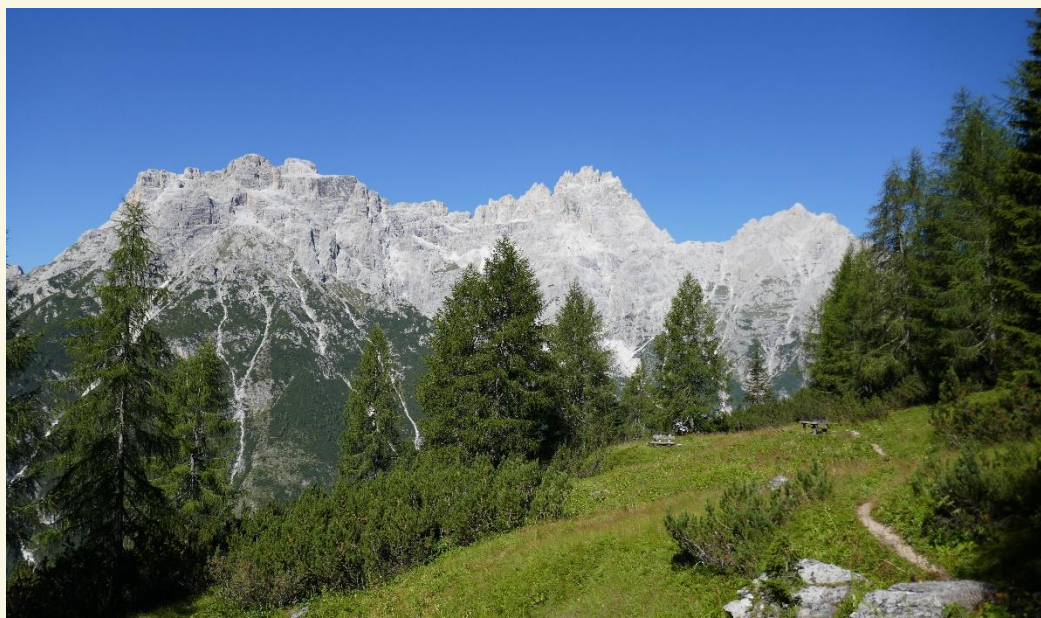
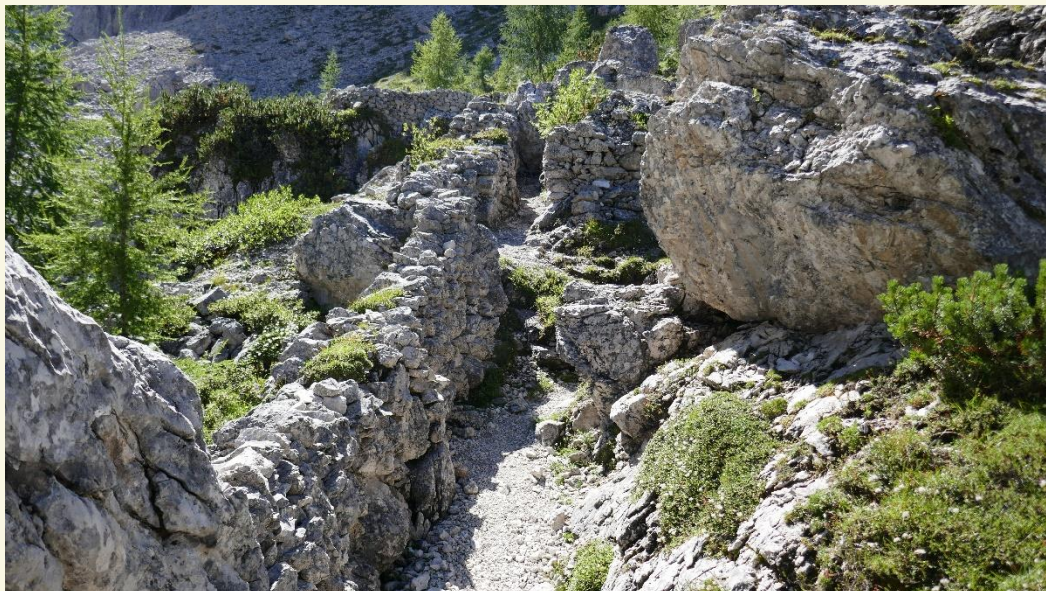

A túraútvonalon vaslemezről kivágott számozással jelölik az egyes látnivalókat. Ez itt a 7-es számú kaverna.

Az Anderter Alm 17. állomásánál elhelyezett túraigazoló bélyegző házikója.

A szabadtéri múzeumban a lelkes önkéntesek több lövészárkot, lőállást és fedezéket is helyreállítottak.

Mi nem vagyunk magashegyi túrázók, a könnyű ferrátákat is csak módjával látogatjuk, de a Dolomitok csúcsai szinte vonzzák az embert.

Visszafelé a **Rotwandköpfe** kilátója közelében.

Lefelé a kábelen...

Rifugio Bosiig. Úgy gondoltuk, hogy éppen elég túra lesz, ha alaposan szét akarunk nézni odafent.

Ez a kép a **Monte Piano** két részből álló fennsíkjának az északi részén készült.

Misurinától északra 4 km-re, a Höhlenstein-völgy keleti oldala fölé magasodik a **Monte Piano** 2300 méter magason fekvő fennsíkja. A hegy alatti parkolóból szerpentinúton lehet felgyalogolni, de mi a képen látható fuvarszolgálatot vettük igénybe, amely autói 20 percenként indulnak az egy nyomsávós úton felfelé a

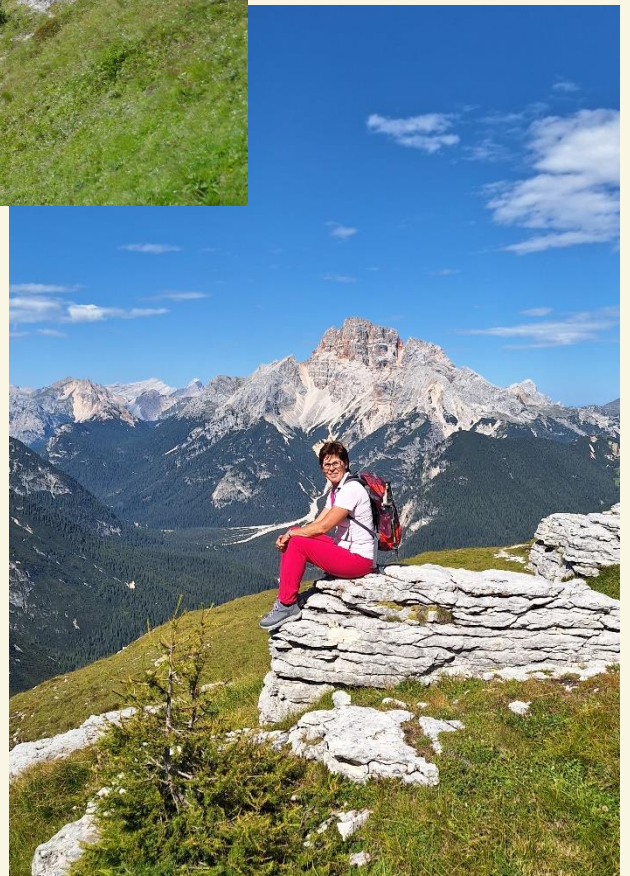
A **Rifugio Bosi**. Idáig hoz fel a terepjáró, innen indul a kettős fennsíkot bejáró turistaút. Az első világháború idején a fogadó helyén az olasz parancsnokság barakkjai álltak.

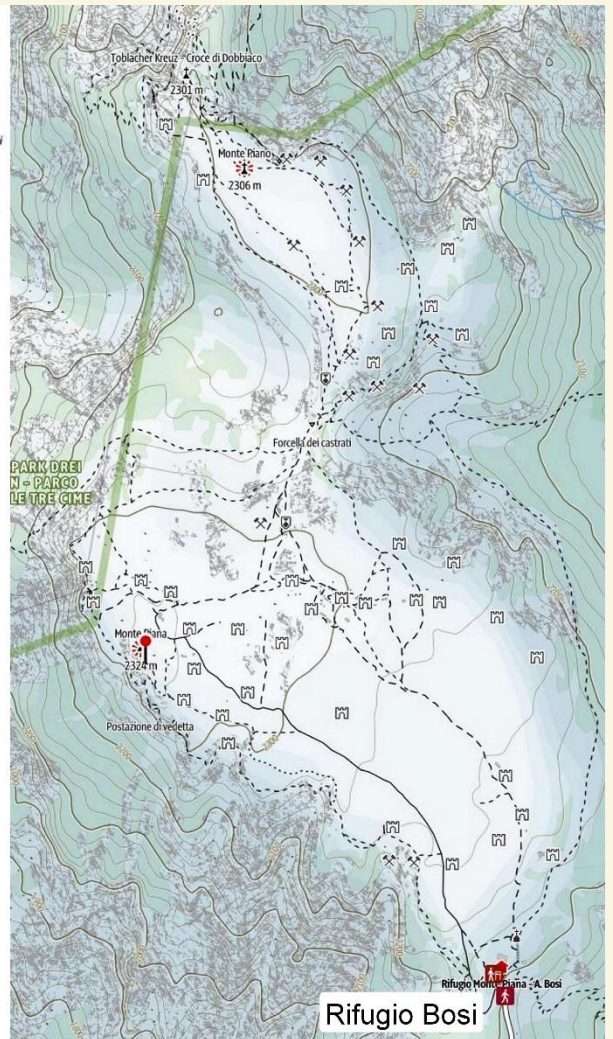
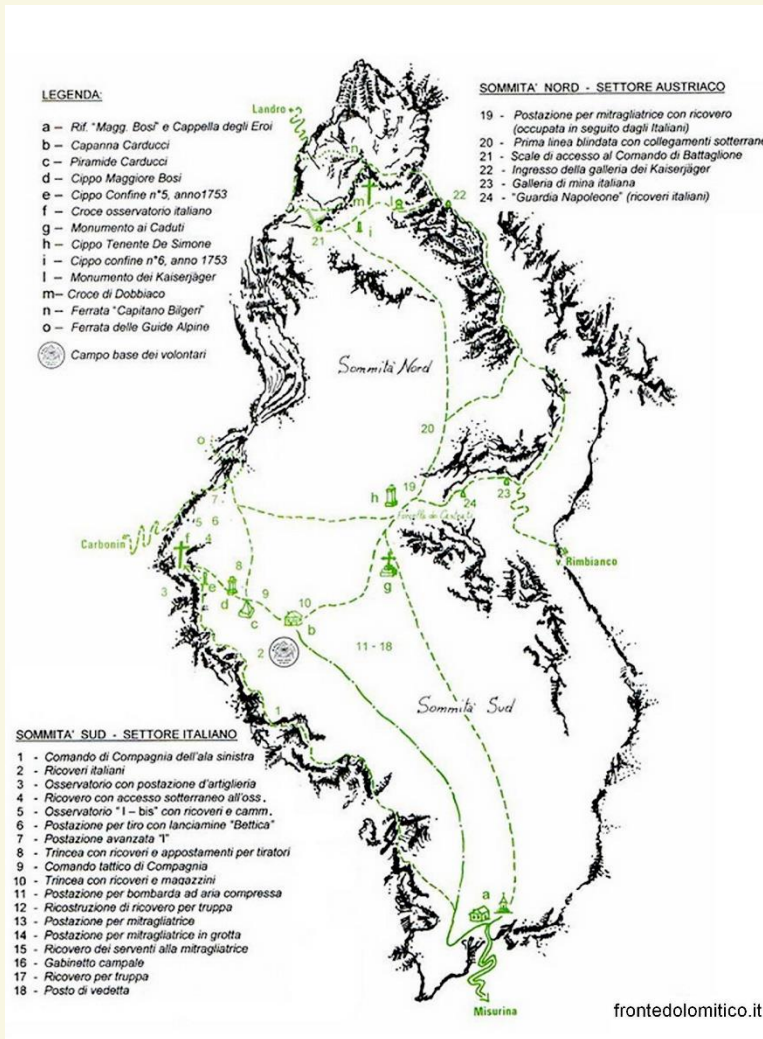
Ragyogó időben indultunk el a jelzett úton, percenként meg-megállva csodáltuk a pazar látványt.

↑ Az észak-déli irányban elnyúló **Monte Piana** nyugati oldala alatt a Höhlenstein-völgyben fut az az ősidők óta használt út, amely a Pó-síkságot és Velence kikötőjét köti össze a tiroli területekkel az Ausztriai Puster-völgyön keresztül, ahol ma is forgalmas autótút halad.

A **Monte Pianán** nincsenek üzletek vagy büfék, ezért ha valaki hosszabban akar ott időzni, vigyen magával vizet és élelmet. A hegy déli végénél a Rifugio Bosiban viszont lehet étkezni és italt venni (már ha nyitva van).

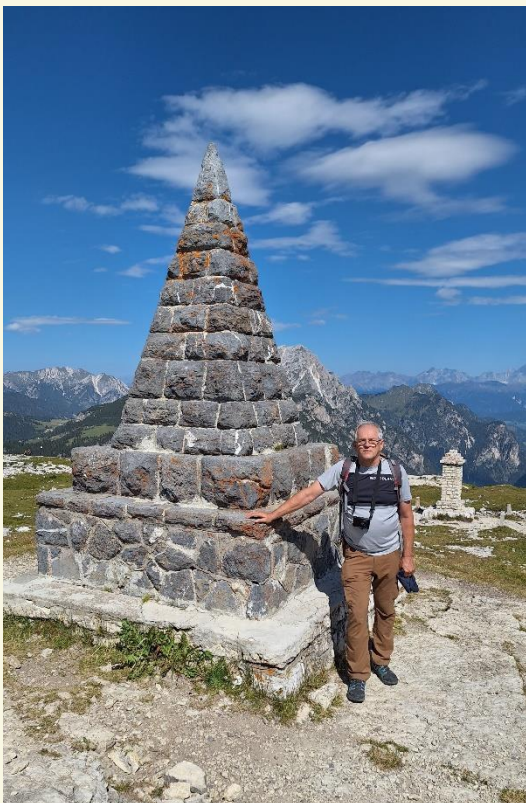
↑ Az 1850-es és 60-as években az Osztrák Császárság kiszorult az észak-itáliai tartományokból, így a 20. század elejére mindössze Dél-Tirol maradt a Monarchia birtokában. Itt, a Höhlenstein-völgyön vezetett keresztül Karintiába az a fontos út, amelyet a Monarchia minden áron meg akart védeni, ezért a völgy környékén több erődöt építettek az 1880-as években. A völgy fölé emelkedő **Monte Piana** nagyobb déli fennsíkja a korábbi békeszerződések értelmében Olaszországhoz, az északi, kisebb fennsík (**Monte Piano**) pedig az Osztrák -Magyar Monarchiához tartozott 1915-ben. Amint megindult az olasz támadás, azonnal kitört az ellenségeskedés és egészen 1917 novemberéig kegyetlen harcok dúltak itt, majd az olaszok visszavonultak. A két térkép ugyanazt a területet mutatja, a bal oldali részletesebb jelmagyarázattal, a jobb oldali pedig szintvonalakkal.

← Egy olasz tüzérségi megfigyelőpont a nyugati oldalon.

Sziklába vájt olasz megfigyelőpont a hegy nyugati oldalán.

A **Monte Piana** területét sziklába vágott lövészárkok és fedezékek hálózák be. A kimagasló hegycsúcs a Drei Zinnen, ezúttal nyugatról.

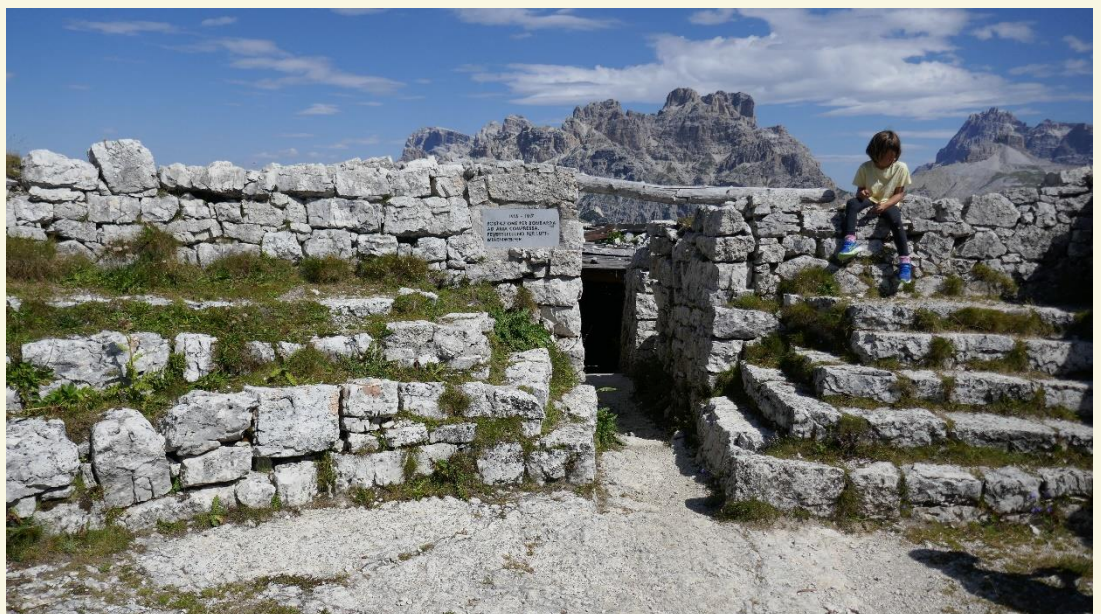
A **Monte Piana** több világháborús emlékműve közül talán a legismertebb a Carducci piramis. Az itteni hegyeket kedvelő Giosuè Carducci Nobel-díjas olasz költő (1835-1907) emlékére állították az olasz alpesi csapatok, majd később háborús emlékmű lett belőle. Van is mire emlékezni, több mint 14000 katona esett el az itteni harcokban.

Az első világháborús maradványok kiásását, bemutatható állapotba hozását az utóbbi évtizedekben több civil szervezet végezte sok önkéntes részvételével. A helyreállítások során talált világháborús emlékeket ennél az asztalnál teszik közzemlére, ahol támogatókat is toboroznak.

Íme a gyűjtemény egy része

Légvédelmi aknavető tűzloállása, háttérben a **Rautkofel** szirtjei.

Olasz állás a déli fennsík peremén

Az olaszok a **Monte Piano** északi sziklatömbje alá fúrt alagút segítségével próbálták felrobbantani az osztrák-magyar parancsnokságot, de 1917 nyarán egy villámcsapás véletlenül beindította az előkészített robbanóanyagot, így a próbálkozás sikertelen volt. A képen az aknaalagút és más kisebb kavernák nyílásai látszanak.

Az osztrák-magyar parancsnokság a **Monte Piano** északi szikláinak védelmében épült. Romjait a keskeny sziklaperepre lemászva lehet szemügyre venni.

Balra a háttérben a **Drei Zinnen** meredek csúcsai.

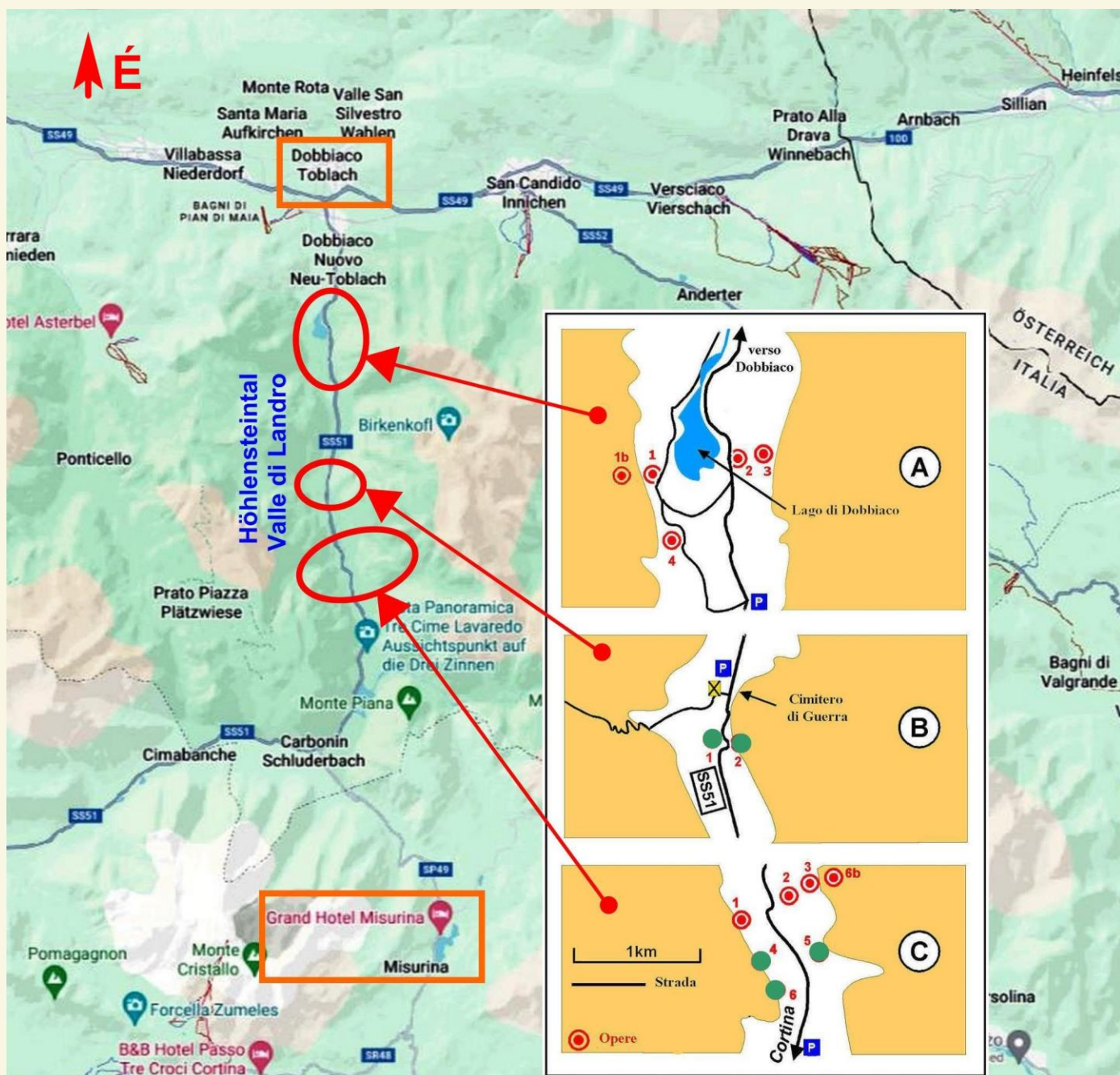
Az osztrák-magyar katonák által védett északi fennsík peremén 2301 méter magasságban áll a **Toblacher Kreuz/Croce di Dobbiacio**.

A **Monte Piano** északi pereme

És még egyszer a Drei Zinnen

A változatos történelmű **Höhlensteintal (olaszul Valle di Landro)** fontosságát mi sem jelzi jobban, mint a környezetében felépített erődök, kiserődök, lőállások, katonai raktárak nagy száma. Utazásunk során nem volt célunk az összes erődítmény alapos bejárása, de az ebben a témában összegyűlt anyag elegendő ahhoz, hogy legalább ízelítőt tudjak nyújtani ezekből a katonai létesítményekből. A következő képcsoport tehát nem a hegyi túráinkkal foglalkozik, hanem a **Höhlenstein-völgy néhány újkori erődítményével.**

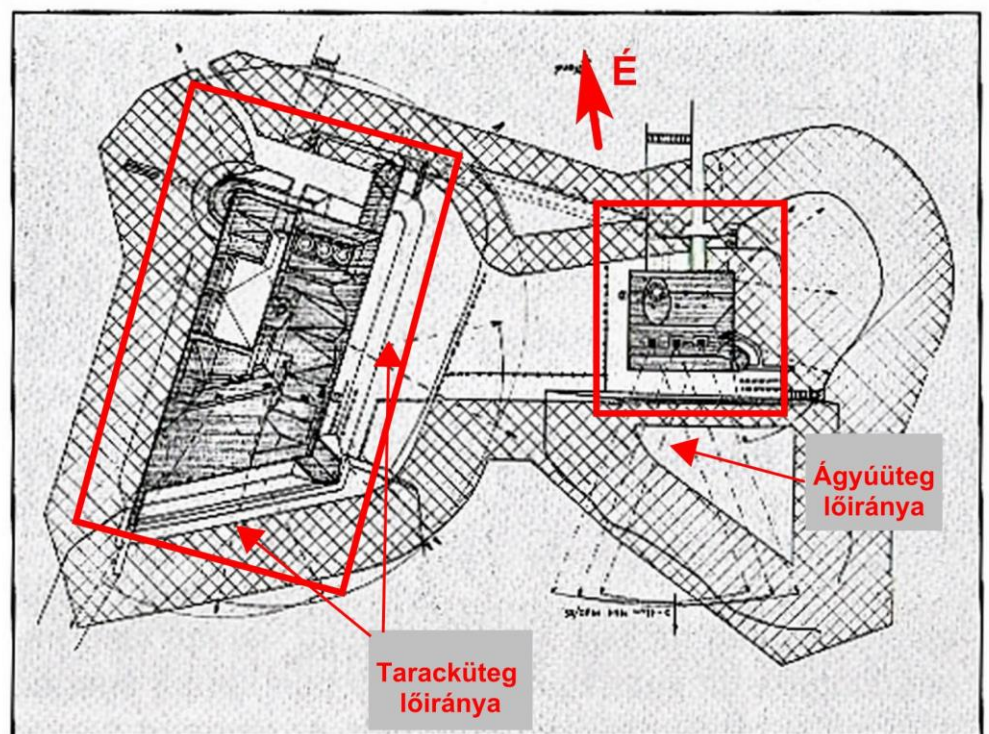

Az Osztrák Császárság a 19. század utolsó harmadáig több-kevesebb sikerrel uralta az észak-itáliai tartományokat és ezek biztosítására birtokában voltak a híres erődnegyszög (Mantova, Peschiera, Verona, Legnano) korszerű várai. Az 1866-ban a poroszoktól a csehországi Königgrätz mellett elszenvedett súlyos osztrák vereség után Dél-Tirol kivételével fel kellett adni a többi itáliai osztrák birtokot is. A további olasz előrenyomulás megelőzése érdekében kezdték el az Alpok átjáróiban, így a **Höhlenstein-völgyben** is, erődépítési programjukat az 1870-es évektől. A térképen ennek a völgynek az erődítményei láthatóak, azonban ezek nagy része jóval később, 1938 után épült. Csak a zöld pöttyel jelölteket (1,2,4,5,6) fogom röviden bemutatni.

Az előző térképen 5-ös számmal jelzett **Werk Landro (Forte Landro)** erődítményének archív képe a 20. század elejéről. Ez volt az első olyan erőd, amelyet terméskő használata nélkül, vasbetonból építettek fel 1884-ben. A felvétel északnyugat felől készült, háttérben a **Monte Piana** magasodik. A kép bal oldalán a fő erődrésznél magasabbra, de azzal alagút összeköttetéssel 1878-1894 között épült „Kanonenbatterie” (ágyúüteg erőd), jobbra a nagyobb épület a „Haubitzbatterie” (taracküteg erőd) épülete látható.

A 19. századi Werk Landro egyszerűsített alaprajza, amelyen bejelöltem a két fő erődelemet. Megfigyelhető, hogy a fő löőrányok dél felé, a várható olasz támadás irányában mutatnak. Fennmaradtak az erőd eredeti tervrajzai, amelyeket a Trient/Trento város állami archívumában őriznek.

A **Forte Landro** mai képe szintén északnyugatról, háttérben a Monte Pianával. A nagyobb erőd fő fegyverzete 3 db páncélcupolában elhelyezett 100 mm-es tarack (a Howitzer szót hol taracknak, hogy mozsárnak fordítják magyarra, de a miérettel nem untatnék senkit) és 4 db 90 mm-es ágyú volt. Az erőd mellett, Toblach/Dobbiaco felé 1917-től kezdve vasútvonalat építettek ki katonai célokra, amelyet 1964-ben bezártak és elbontottak. Helyén ma 5-6 m széles, kiváló kerékpárút van kialakítva.

← A Forte Landro udvara. A támadó fegyverek rohamos fejlődése miatt ez az erőd hamar elavulttá vált és 1915-ben a hadvezetés úgy döntött, hogy fegyverzetét leszerelik, egyes épületrészeket visszabontanak és a létesítmény funkcióját megváltoztatják, így 1917-ig második vonalbeli gyalogsági bázisként szolgált.

A **Forte Landro** fő erődjének belső folyosója. Az 1500 méter tengerszint feletti magasságban álló erőd, három épületszinttel épült.

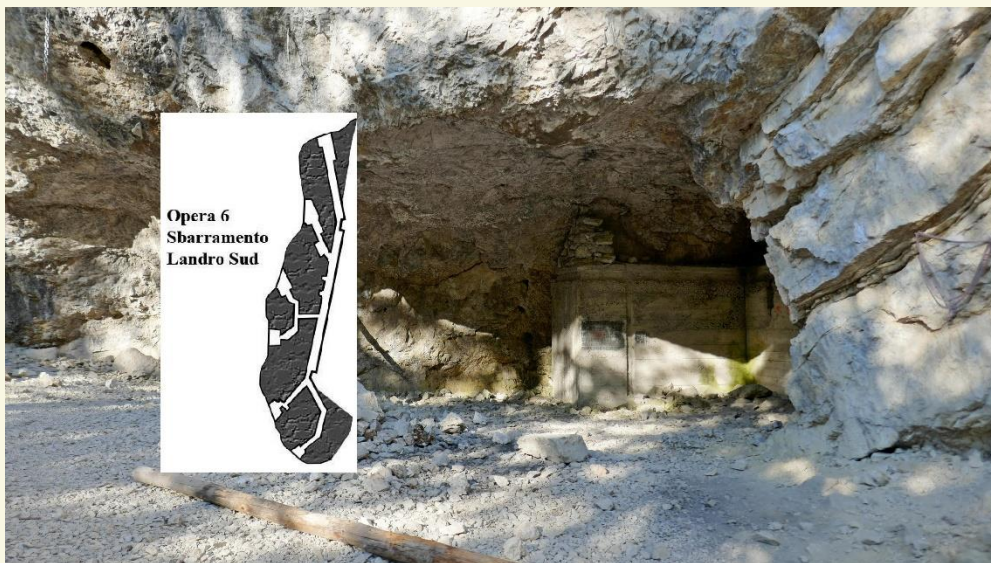
A **Forte Landro** később, 1894-re megépült keleti ágyúerődje. Ennek fegyverzete 3 db kazamatában elhelyezett 120 mm-es, valamint 2 db 90 mm-es löveg volt. Az osztrákok a 19. században sokáig használták az Uchatius féle acélbronzot (kovácsolással tömörített bronzötvözetet) lövegcsövek gyártására, azonban az egyre nagyobb erejűvé fejlesztett nitrocellulóz alapú robbanóanyagok bevezetése miatt át kellett térni a teherbíróbb acél ágyúcsövek alkalmazására. A **Werk Landro** volt az első osztrák erőd, amelyet már ilyen lövegekkel szereltek fel.

Az első világháború után Dél-Tirolt Olaszországhoz csatolták. Később a bizalmatlan Mussolini egy északi erődrendszer megépítését határozta el. Bár Hitler szövetségese volt (összesen 17-szer találkoztak), az 1938-as Anschluss után mégis fenyegetve érezte Észak-Olaszországot, ezért gyorsan nekifogtak az **Alto Adige-i alpesi fal** erődrendszer megépítésének és szorgalmasan dolgoztak rajta egészen 1943-ig. Ennek egyik eleme a képen látható kétszintes betonbunker, amelyet a Forte Landro felső erődje mellé kezdtek el építeni. A két erődelemet egy alagúttal kötötték össze. Az 1942-ig épített új erődöt azonban soha nem fegyverezték fel és használatba sem vették. A történelmi helyzet változására jellemző, hogy a **Forte Landro** lövegei dél felé voltak irányozva, míg az 1942-es új erőd lőrései észak felé néznek.

Az előző képhez mellékeltem a **Forte Landro** melletti második világháborús új erőd két szintjének alaprajzát. Itt a betonerőd déli, földszinti bejárati vége látható. A bal oldali ajtónyíláson lehet belépni a belső térbe.

A **Forte Landro** mellé épített betonerőd egyik lőrése. Érdekes, hogy az Alto Adige-i alpesi fal egyes erődeit a II. világháború után a NATO reaktiválta, személyzettel látta el és csak 1992-ben szűnt meg ezek katonai használata. A Forte Landro melletti névtelen 1942-es erődnél nem ez volt a sorsa, ezt egyszerűen magára hagyták.

A Forte Landroval szemközt, a Höhlenstein-völgy nyugati oldalán (kezdő térképünkön 6-os jelöléssel) a felvezető ösvény melletti meredek sziklafalba dél felé néző géppuska tüzelőállásokat fúrtak, amelyeket egy folyosóval kötöttek össze. Ez az útzáró kiserőd a völgyben húzódó teljes útszakaszt védte, dél felé irányuló lőállásokkal is, feltehetően még az első világháború idején. Most

minden járata be van falazva, a meredek sziklafalon pedig sziklamászók gyakorolnak.

A völgy nyugati oldalán kissé tovább haladva, szemben a Landro erőddel találjuk meg az első világháborús lövészállások és 3 db géppuska állás romjait (a térképen 4-es jelöléssel) amelyek lőiránya dél felé néz. Itt csak néhány kisebb fedezék és lőszer tároló helyiség épült, valamint egy sziklába vágott kaverna. A létesítmény nem volt alkalmas hosszabb tartózkodásra.

A három közül az egyik géppuska állás a 4-es létesítményben. Egy kis mászással a többit is könnyen meg lehet találni.

A Landro erődtől északra, a Nasswand katonai temető közelében 1938 után épült két útzáró erőd közvetlenül az SS51-es út mentén. Ez a két kis erőd egymásnak szinte tükörképek. Mindkettő bejárata a déli oldalon van, lőréseik pedig észak felé néznek. A képen a kezdő térképen 2-es számmal jelzett kiserőd dombja és lőrései láthatóak.

A 2-es számú erőd egyik lőrése. Ennek, az út keleti oldalán álló betonerődnek a fegyverzete 2 db géppuska és 1 db páncéltörő ágyú volt.

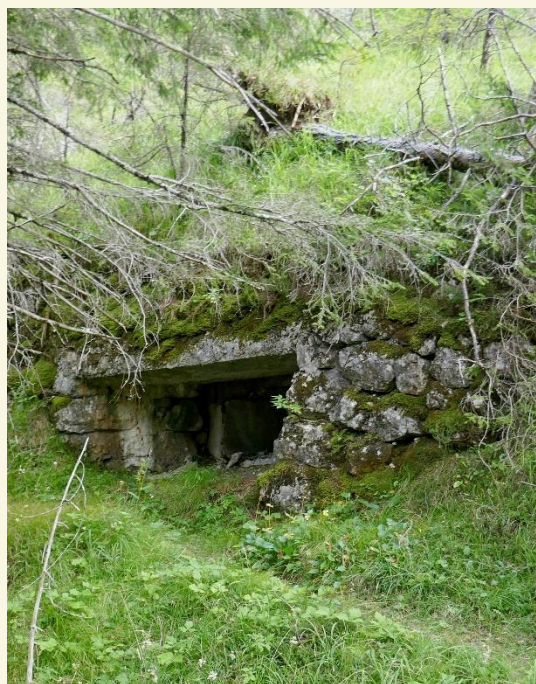
A 2-es számú kiserőd egyik lőállása belülről.

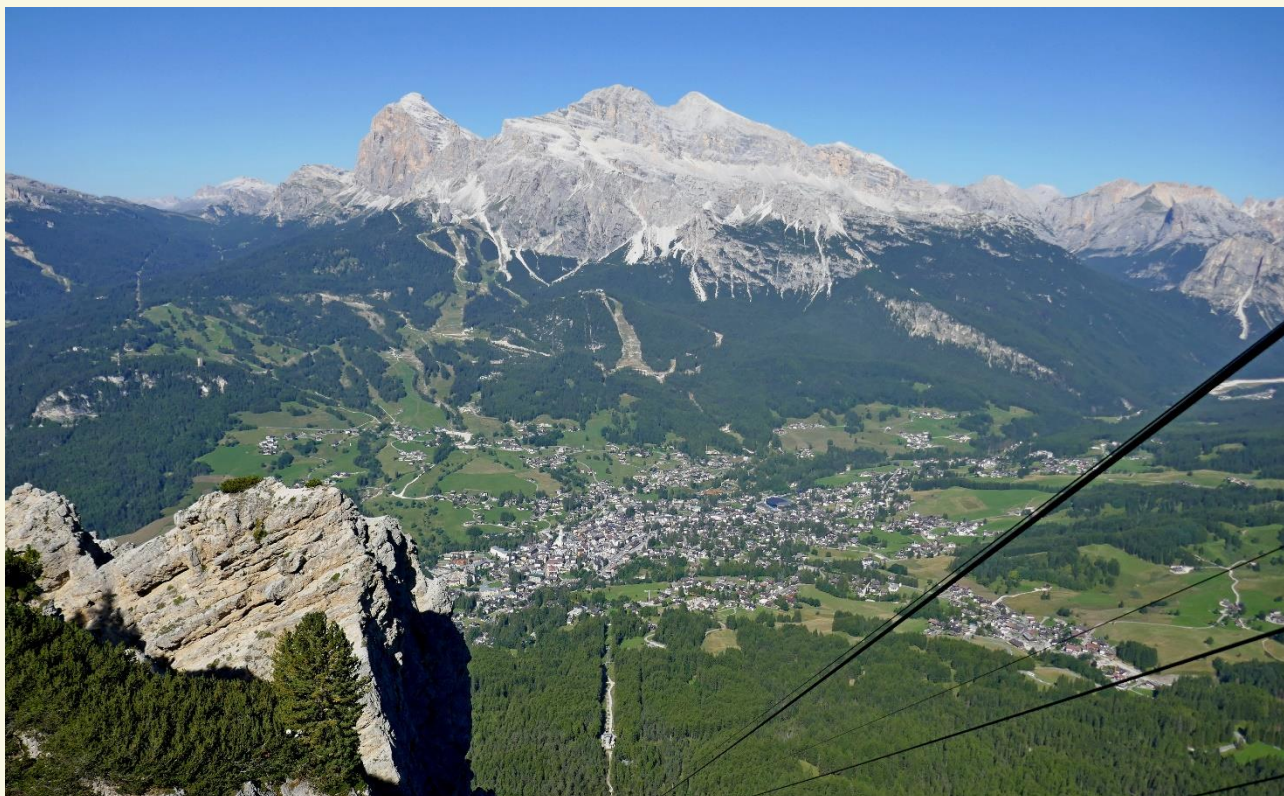

A kezdő térképen 1-essel jelölt kiserőd kb. 40 méterre épült az SS51-es úttól nyugatra, a **Rienza-patak** túloldalán.

↙ A nyugati oldali kiserőd egyik lőrése. Ennek az erődnek a fegyverzete 3 db géppuska volt, felépítése hasonló a vele szemközti keleti kiserődéhez.

↓ Végül egy belső kép a nyugati, 1-es számú erődből.

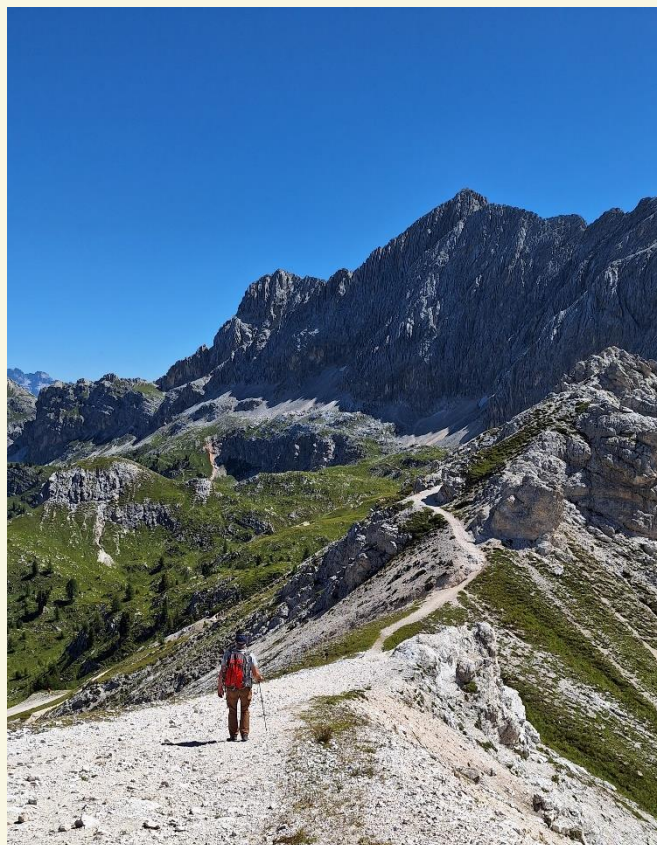

Utolsó napunkra könnyű túrát terveztünk. **Cortina d'Ampezzóból** indultunk A **Falòria** kábelkabinnal felfelé, alattunk a város reggeli napfényben.

Balra a felvonó végállomásánál levő **Rifugio Falòria**, jobbra a **Cristallo** hegycsoport.

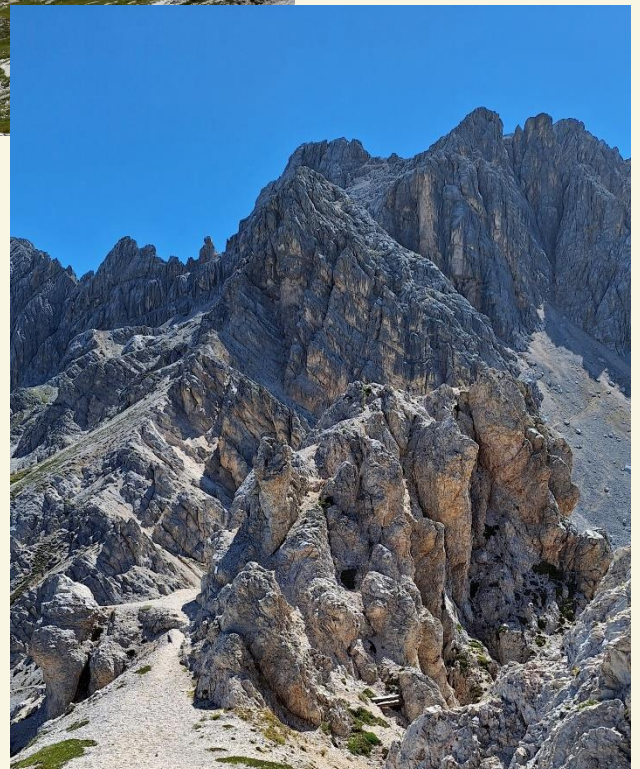

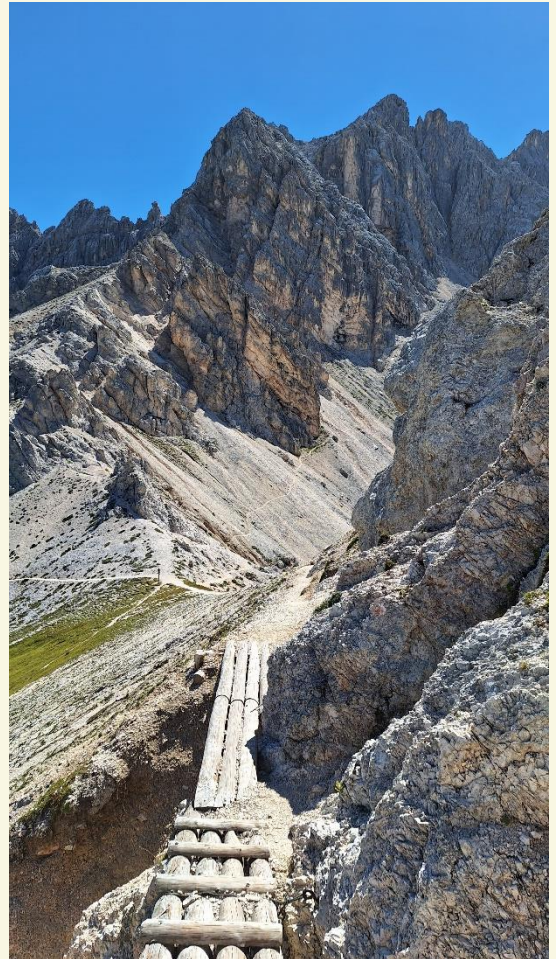
Muszáj volt megpihennünk a **Rifugio Capanna Tondiban** a hosszú felvonóút után, aztán nekivágtunk a **Monte Faloria** jelzett túraútajnak

Utunkat végig nagyszerű hegyek látványa kísérte, nem győztünk ámulni.

A Dolomitokban többfelé talákoztunk számozott útjelzésekkel, ahol nem különböző színű jelzések, hanem a túrautak számozása igazított útba minket. A **Falòrián** a 223-as és a 213-as útvonalat követtük a **Passo Tre Crociig**, majd a 212-es úton ereszkedtünk le a kábelkabin alsó állomásáig, ahol parkoltunk.

Visszanézve a **Monte Falòria** felé

Ereszkedés a **Passo Tre Croci** felé

A **Cristallo** csoport látványa egész utunkon végig kísért

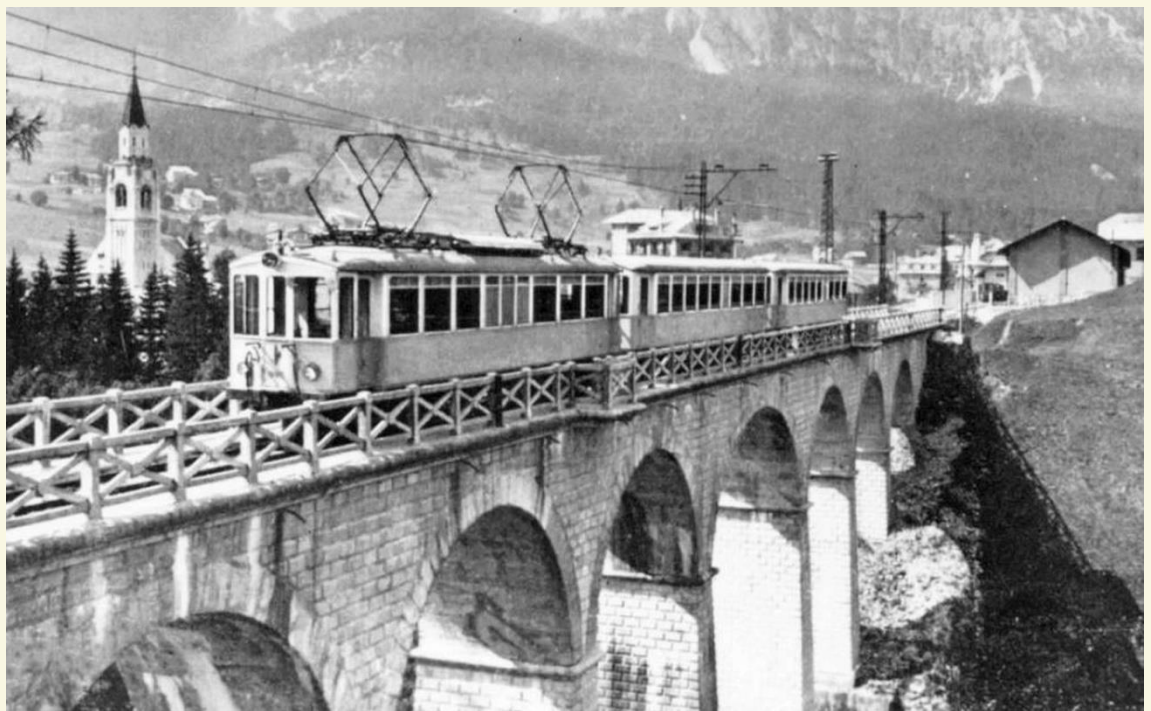

Kicsit még körül- néztünk **Cortina d'Ampezzóban**, majd elindultunk Misurina felé. A városból kifelé haladva láttuk meg a **Dolomitok-vasút** viaduktját. Az északi Toblachba már 1871-ben már eljutott a vasút az Ausztriai Puster-völgyön keresztül, de innen a szárnyvonal a Höhlenstein-völgyön át a délre fekvő Cortina felé csak jóval később

épült meg. A háborús szállítási igények miatt 1917-ben kezdték meg a szárnyvonal építését az osztrákok, de az építés 1918 végén abbamaradt és csak 1921-ben fejezték be a háborúban győztes olaszok.

A vasútvonalat 1929-ben villamosították, addig gőzmozdonyok húzták a kocsikat. Az első világháború után ennek a vonalnak komoly szerepe volt az idegenforgalom fellendítésében. A második világháború alatt ismét

teher szállítmányok haladtak erre, később a turizmust segítette a Dolomitok-vasút működését egészen 1964-ig, amikor megszüntették és a síneket felszedték. Búcsúzóul egy archív kép a Dolomitok-vasútról, amint éppen áthalad a **Cortina d'Ampezzo viadukton**. A kocsik alsó része kékre, a felső része fehérre volt festve, ezért a helyiek trenino azzurro-nak, kék vonatnak nevezték.

Ismét a Misurina tó, este és reggel

Ez a sekély tó, a **Dürrensee/Lago di Landro a Höhlenstein-völgy** közepe táján terül el. Láttuk, hogy sokan fürdőznek a sekély vízben, amit nyáron a napsugár képes elfogadhatóan felmelegíteni. Egyik nap a tó közelében ebédeltünk a Ristorante Lago di Landroban, utána elsétáltunk a tavacska partja mentén, de túl iszaposnak, sárosnak találtuk a tó szélét, így a megmártózásról lemondtunk.

Misurina környékén több kisebb első világháborús emlékművet láttunk. Dél-Tirol a nagy háború után a győztesekhez csatlakozott Olasz Királyságé lett, így aztán érthető, hogy többségében olasz katonai emlékművek találhatók a vidéken.

Több ilyen „pompeji vörösre” festett elhagyott épületet láttunk az utak mellett, kíváncsi lettem, mik lehetnek ezek? Nos ezek az egykori útfelügyelők háza. Károly Félix szárd-piemonti király 1830-ban kiadott rendelete alapította meg az útfelügyelők szervezetét, aminek hatásköre Itália egyesítése után kiterjedt a Dolomitok útjaira is. Az egyes felügyelők ilyen szolgálati

házakban **Casa Cantoniera** laktak, innen kezelték a rájuk bízott 3-5 km-es útszakaszt. A rendszer egészen az 1980-as évekig fennmaradt, de a későbbi átszervezések miatt az házak nagy része feleslegessé vált és elhagyták azokat.

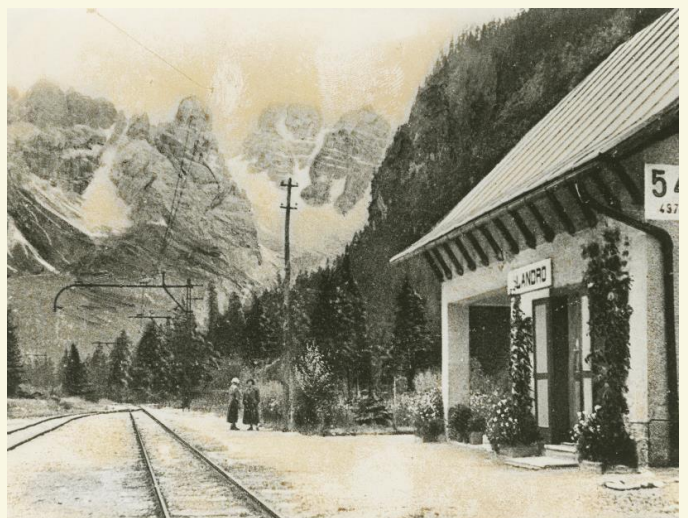

Ez a kápolna az SS51-es út mellett, a **Drei Zinnenblick** fogadó közelében áll. A kis templomot említi egy 16. századi feljegyzés, 1722-ben felújították és a Szűzanyának szentelték. A szépen karbantartott kápolna körül az első világháború előtti időre turisztikai település alakult ki szállodával, sörfőzdével, postával és tanyaépülettel.

A **Baur szállodakomplexumot** 1870 körül építették a kápolna közelében, de az innen északra 1884-ben megépült **Werk Landro/Forte Landro erőd** déli irányú kilövéseinek útjában állt. A nagy háború kitörése után a Monarchia hadvezetése a kápolna kivételével az összes itteni épületet leromboltatta, hogy megtisztítsa a **Werk Landro** előtti terepet.

Benito Mussolini kormányzata 1931-ben elhatározta a Dolomitokban az első világháború során létrejött katonai temetők jelentős részének felszámolását. A különböző temetőekben elhalt olasz katonák csontjait összegyűjtötték és azokat az egykori harcok színhelyeihez közel felépített osszáriumokban, csontházakban helyezték el. Összesen 17 ilyen temetkezési és emlékhelyet építettek az északi tartományokban.

A **San Candido/Innichen osszárium San Candido település** keleti szélén, az SS49-es út mentén épült fel, az olasz fasizmus monumentális stílusában 1939-ben. Érdekes, hogy az olasz katonák összegyűjtött csontjai mellett az emlékhely néhány osztrák-magyar katona maradványait is őrzi.

